

Samoprocjena ponašanja adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju

UDK: 37.013.42-053.6

159.922.8-053.6

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 21. 6. 2012.

Doc. dr. sc. Nataša Vlah¹

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci

natasav@ufri.hr

Sažetak

Cilj rada je utvrditi razlike u samoprocjenama socijalnog ponašanja adolescenata na procijenjenim različitim razinama poremećaja u ponašanju. Teorijsko polazište za razumijevanje samoprocjena ponašanja su stupnjevi moralnosti karakteristični za adolescenciju promatrani u Kohlbergovoj teoriji moralnog razvoja.

Stratificirani grupni uzorak čine adolescenti iz osam strukovnih škola u Rijeci (N=1125; 63% muških; M=16,46 godina; SD = 1,01). Tijekom nastave su ispunjavali *Skalu samoprocjene socijalnog ponašanja* (Vlah i sur., 2012., u tisku). Skala sadržava 23 para pridjeva za samoprocjenu ponašanja semantičkim diferencijalom koji formiraju tri subskale: konvencionalnost, samoisticanje i socijalibilnost. Razrednici su *Upitnikom za razrednike* (Vlah, 2010.a) klasificirali adolescente na kontinuumu različitih razina poremećaja u ponašanju.

¹ Nataša Vlah je kao defektolog-socijalni pedagog više od deset godina radila u dječjem vrtiću, osnovnim školama i odgojnim ustanovama socijalne skrbi s djecom i mladima s posebnim potrebama, pretežno s emocionalnim teškoćama i problemima u ponašanju. Docent je na Sveučilištu u Rijeci gdje vodi kolegije Rana prevencija ovisnosti, Nasilje nad i među djecom, Trening socijalnih vještina i dr.

Rezultati potkrepljuju Kohlbergovu teoriju moralnog razvoja u adolescenciji. Adolescenti kod kojih je procijenjen rizik, razvijenost ili uznapređovalost poremećaja u ponašanju svoje ponašanje procjenjuju nekonvencionalnim. Potvrđuju se dosadašnja istraživanja prema kojima konvencionalnost može biti protektivni faktor.

Ključne riječi: adolescenti, Kohlbergova teorija moralnog razvoja, konvencionalnost, poremećaji u ponašanju, samoprocjena ponašanja

Uvod

U radu se analizira problem identifikacije nekih dimenzija samoprocjene ponašanja adolescenata koji su u okruženju škole, čiji su učenici, prepoznati prema kriterijima društveno prihvatljivog/neprihvatljivog ponašanja. U razradi problema se definiraju pojmovi koji su relevantni za navedenu analizu: poremećaji/problemi u ponašanju, moralni razvoj, dosadašnja istraživanja konvencionalnosti kod adolescenata i razlog pristupa samoprocjeni ponašanja.

Pregled definicija *poremećaja u ponašanju* iziskuje sveobuhvatan zasebni rad pa će se stoga ovdje navesti najznačajnije definicije pojma koji je u osnovi nezavisne varijable rada. Davidson i Neale (2002.) govore o skupini ponašanja *emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja u djetinjstvu i adolescenciji* unutar poznatog klasifikacijskog sustava DSM IV. To su ponašanja koja se uočavaju kod dvije različite skupine djece. U prvoj su skupini djeca s nedovoljno kontroliranim, odnosno ekcesivnim ponašanjem. Ovdje se nalaze sindrom poremećaja pažnje, hiperaktivnosti i impulzivnosti (Attention Deficit Hiperaktivity Disorder) kao i poremećaj ophođenja. U drugoj su skupini djeca s pretjerano kontroliranim ponašanjem što uključuje strahove u djetinjstvu, socijalnu povučenost i depresiju u djetinjstvu i adolescenciji. Značajan pregled literature o terminu poremećaja u ponašanju je dala Koller-Trbović (2004.) referirajući se na predhodne relevantne radove (npr. Petermann i sur., 1999., Dobrenić i Poldrugač, 1974., Uzelac, 1995., Singer i Mikšaj, 1993., Davidson i Neale, 1999., Walter i Remschmidt, 1994., Myschker, 1996., Merell, 1994., Achenbach, 1993., i drugi autori, prema Koller-Trbović, 2004.). Zaključujući konstatacijom da pitanje konačne definicije pojma ostaje otvoreno može se zasigurno ustvrditi da „...poremećaji u ponašanju: 1. predstavljaju značajnije odstupanje od uobičajenog i društveno prihvaćenog ponašanja određene sredine za specifičnu dob i spol djeteta, te situaciju; 2. predstavljaju neposredno ili posredno ugrožavajuću, štetnu, opasnu situaciju za samo dijete (tj. imaju negativne posljedice na obrazovno, socijalno, emocionalno i ukupno funkcioniranje djeteta u svakodnevnom životu) i/

ili za njegovu sredinu; 3. ukazuju na jasne pokazatelje budućeg nepovoljnog razvoja djeteta ukoliko se ne intervenira; 4. zahtijevaju dodatnu stručnu ili širu društvenu pomoć bez koje sama osoba ne može prevladati teškoće., (Koller-Trbović, 2004., 93). U jednoj postmodernističkoj definiciji ovog pojma autori definiranju pristupaju shvaćajući definicije kao dogovor između zainteresiranih i odgovornih strana i uvažavajući intersektorsku prirodu sadržajne i formalne uporabe pojma u teoriji i praksi kao i činjenicu da se s terminom trebaju slagati i njihovi korisnici: „Pojam problemi u ponašanju² djece i mladih predstavlja skupni naziv za sva ona ponašanja biološke, psihološke, pedagoške ili socijalne geneze, kojima dijete/mlada osoba značajno odstupa od ponašanja primjerenog dobi, situaciji, kulturnim i etničkim normama, te štetno ili opasno utječe na sebe i/ili druge pojedince ili društvene sustave“ (Koller-Trbović i sur., 2011., 13).

Stručnjaci se danas slažu da klasificiranje adolescenata na kontinuumu rizika/potreba, populacije, intervencija i programa može pomoći u odabiru adekvatnih metoda i sadržaja stručne intervencije (Bašić i sur., 2004.; Pregrad i sur., 2007.). *Različite razine poremećaja u ponašanju* teorijski su konstrukti za procjenu ponašanja u kojima pojedinačna ili skupna ponašanja vrednujemo u odnosu na društvenu opasnost, posljedice i nužnost stručne intervencije te etiološke elemente i oblik stručne intervencije i koji pomažu stručnjacima u praksi. Tako su na nižoj razini ona ponašanja kod kojih je društvena opasnost manja i posljedice ponašanja za pojedinca i okolinu blaže, a etiologija lakša. Na svakoj višoj razini su ponašanja s obilježjima teških ili vrlo teških posljedica kako za žrtve tako i za samog počinitelja, a u čijoj je podlozi i sve složenija etiologija (Vlah, 2010.a., 48).

U diskursu adolescentskog ponašanja usklađenog s društveno prihvaćenim normama odnosno ponašanja adolescenata prema očekivanjima okoline, adolescencija je jedan od razvojnih perioda učenja/razvoja ljudskog morala, odnosno „skupa pravila određenog društva i društvene klase o sadržaju i načinu međusobnih odnosa ljudi i ljudskih zajednica“ (Klaić, 1989., 906). *Teorija moralnog razvoja* (Kohlberg, 1972., 1973., 1986.) daje okvir, odnosno strukturu u razumijevanju zrelosti moralnog razvoja tijekom života. Razvoj moralnog rasuđivanja se odvija u tri faze (razine) od kojih svaka ima dva stupnja:

1. Pretkonvencionalna razina: prvi stupanj – orijentaciju prema poslušnosti i kažnjavanju i drugi stupanj – naivni instrumentalni hedonizam.

---

² Kao što je vidljivo, autori predlažu i promjenu samog termina. Umjesto „poremećaji u ponašanju“ se predlaže novi termin „problemi u ponašanju“ kao manje stigmatizirajući za korisnike. U radu se koristi termin „poremećaji u ponašanju“ samo iz razloga što je taj termin u nazivu mjernog instrumenta nezavisne varijable.

2. Konvencionalna razina: prvi stupanj – orijentaciju na „biti dobar dječak-dobra djevojčica“ i drugi stupanj – orijentaciju prema održavanju autoriteta i reda u društvu.

3. Postkonvencionalna razina: prvi stupanj – orijentaciju na prihvaćanje društvenih ugovora i individualnih prava i drugi stupanj – orijentaciju prema univerzalnim etičkim načelima.

Autor ove teorije drži da se nakon adolescencije većina osoba neće moralno razvijati i da svi ljudi niti ne dosegnu krajnju, tzv. postkonvencionalnu razinu moralnog razvoja. Također, Kohlberg nije navedenih šest stupnjeva striktno vezao za neku određenu dob. Prema Lacković-Grgin (2006.), istraživanja ipak pokazuju da u adolescenciji počinje prevladavati konvencionalna moralnost nad pretkonvencionalnom. A u srednjoj se adolescenciji počinje naslućivati i prelazak iz konvencionalne u postkonvencionalnu razinu koja postaje izraženija u kasnoj adolescenciji, posebno među studentima (Zupančić, 1989., prema Lacković-Grgin, 2006.). U radu se ispituju samoprocjene ponašanja uglavnom u razdoblju srednje adolescencije. Ukoliko se u toj dobi odvijaju psihosocijalni razvojni procesi prelaska s orijentacije prema održavanju autoriteta i reda u društvu na orijentaciju na prihvaćanje društvenih ugovora i individualnih prava, i ukoliko su adolescenti svjesni svog ponašanja, opravdano je pretpostaviti da se navedeni procesi odražavaju na doživljaj vlastitog ponašanja. Taj doživljaj je u ovom radu interesantan jer bi znanje o njegovoj specifičnosti moglo pomoći u boljem razumijevanju pojedinaca za koje se primjećuju odstupanja od društvenih normi i koja imaju štetan ili opasan utjecaj na sebe i/ili druge pojedince ili društvene sustave. Kohlbergova je teorija imala kasnije kritike, nadopune i razrade a jedna od njih filozofski razmatra prirodu moralnog ponašanja kao što je prikazano na slici 1. Shweder i sur. (1987.) predlažu usporedni model koji nudi praktično shvaćanje moralnog razvoja iz perspektive društvenosti ponašanja unutar normi zajednice koja procjenjuje pojedinčevo ponašanje (egoistična subjektivnost, kolektivna subjektivnost i transcendentna objektivnost). Pri tom se pretpostavlja da zdrava zajednica teži da pojedinčevo ponašanje bude usmjereno s jedne strane osobnoj dobrobiti, a s druge strane blagostanju društva, odnosno zajednice.

Prema prikazana dva sustava, uvažavajući u potpunosti njihove teorijske postavke, budući da se ovdje bavimo promatranjem ponašanja na različitim razinama poremećaja u ponašanju kod adolescenata, dakle u odnosu na njihovo kršenje društvenih normi, važno je na ovom mjestu iz razloga jasnoće u postavljanju i hipoteze i interpretaciji rezultata teorijski napraviti slijedeće kodiranje pojmova. Iz navedenih razloga, konvencionalnost i postkonvencionalnost (Kohlberg, 1972., 1973., 1986., Shweder i sur., 1987.) se operacionalno objedinjuju u radni zajednički naziv *dosegnuta konvencionalnost*, dok se pretkonvencionalnost (Kohlberg, 1972., 1973., 1986.),

razina 3	postkonvencionalnost	moral	prirodni zakon	načela	transcedentna objektivnost	faza formalnih operacija
razina 2	konvencionalnost	društvene konvencije	legalistički pozitivizam	konsenzus	kolektivna subjektivnost	faza konkretnih operacija
razina 1	predkonvencionalnost	osobne preferencije	emotivizam	ja	egoistična subjektivnost	predoperacionalna faza

Slika 1: Filozofska shema razrade Kohlbergove tri razine moralnog razvoja (Shweder i sur. 1987.)

dakle nedosizanje dvije razine koje se potencijalno očekuju u moralnom razvoju pojedinca, naziva *nekonvencionalnost*. U radnom terminu nekonvencionalnosti je dakle sadržana i egoistična subjektivnost (Shweder i sur., 1987) i pretkonvencionalnost (Kohlberg, 1972., 1973., 1986.).

Ovu smo operacionalizaciju napravili radi lakšeg razumijevanja dalje analize u kojoj se postavlja slijedeće pitanje: Ima li razlike u tome kako adolescenti na različitim razinama poremećaja u ponašanju procjenjuju svoje ponašanje u odnosu na dosegnutu konvencionalnost? U svijetu se konvencionalnost, shvaćena u širem smislu kao dosegnuta konvencionalnost, proučavala u istraživanjima crta ličnosti (Paunonen i O'Neil, 2010.) prevenciji rizičnih ponašanja (Morojele i Brook, 2001.; Fallu i sur., 2010.) u svojstvu zaštitnog faktora u adolescentskom sazrijevanju (Donellan i sur., 2007.) u relacijama s egocentrizmom u ponašanju (Paulhus i John, 1998.), a rezultati navedenih istraživanja uglavnom upućuju na to da je dosizanje razvojne razine konvencionalnosti, (a osobito i razine postkonvencionalnosti ukoliko i do toga dođe u ovoj razvojnoj dobi), protektivni faktor pozitivnog razvoja.

Zanimljivo je istraživanje u kojemu je konvencionalnost, shvaćena u širem smislu kao dosegnuta konvencionalnost, adolescenata istraživana u kontekstu čimbenika rizika/zaštite na četiri samoiskazom klasificirane razine u korištenju sredstava ovisnosti. Na prvoj su razini bili adolescenti koji nisu koristili nikakva sredstva ovisnosti, na drugoj su razini bili adolescenti koji su koristili legalna sredstva ovisnosti (cigarete i alkohol), na trećoj su razini bili adolescenti koji su koristili samo marihuanu a na četvrtoj su razini bili adolescenti koji su koristili i druga ilegalna sredstva ovisnosti pored marihuane. Utvrđeno je da što je veća konvencionalnost kod adolescenata tim je niža razina korištenja sredstava ovisnosti čime se konvencionalnost smatra protektivnim čimbenikom u ovom modelu promatranja rizičnosti za više razine konzumacije sredstava ovisnosti (Brook i Pahl, 2005.). I druga istraživanja upućuju na pozitivne korelacije konvencionalnosti s ponašanjima povezanim s očuvanjem zdravlja i odsustvom problematičnih ponašanja kao što je delinkventno ponašanje (Donovan i sur., 1991.). Kontekst procjenjivanja ponašanja je bitan u davanju ocjene

je li neko ponašanje moralno ili nije o čemu potvrđuje istraživanje Franc (1996.). Autorica je u Hrvatskoj na uzorku 311 mlađih adolescenata utvrdila pozitivnu vezu između zrelosti moralnog rezoniranja i spremnosti na pomaganje u školi u kontekstu prosocijalnosti pri čemu je sugerirala da se odnos moralnog rezoniranja s prosocijalnim ponašanjem treba sagledavati u kontekstu procjenjivanja tog ponašanja.

Kako adolescenti općenito doživljavaju svoje ponašanje i kako doživljavaju svoje ponašanje oni adolescenti kod kojih se primjećuju problemi, odnosno poremećaji u ponašanju predmet je interesa mnogih znanstvenika. Adolescentska samoprocjena ponašanja je kod nas mjerena Achenbachovim međunarodno poznatim upitnikom samoprocjene ponašanja (Ajduković i Sladović Franz, 2003.; Živčić-Bečirević i Smojver-Adžić, 2002.) a vezano uz poremećaje u ponašanju i metodom samoiskaza delinkventnog ponašanja (Ajduković, 1988.; Ručević i sur., 2009.) dok je semantički diferencijal kao način samoprocjene češće korišten u svijetu i kod nas u samoprocjenama dimenzija identiteta (npr. Aidman, 1999.). U ovom je radu odabran upravo semantički diferencijal za mjerenje samoprocjene ponašanja adolescenata jer daje mogućnost uvida u konotativna obilježja stečenog identiteta koji se samopotvrđuje na način da osoba bira ponašanja kojima će učvršćivati jednom formiranu sliku o sebi (Spinath i sur., 2003.; Ziegler i Stoeger, 2010.). Slika o sebi nije predmet ovog rada ali se cilj rada oslanja na predhodne spoznaje da se negativna slika o sebi potvrđuje kroz asocijalna i antisocijalna ponašanja kod adolescenata (Rogers, Kelly, Levy, Erickson prema Lebedina-Manzoni, 2007.; Levy, 1997, 2001.).

U prethodnom su istraživanju provedenom s 1125 učenika strukovnih škola u primorsko-goranskoj regiji utvrđene tri dimenzije na Skali samoprocjene socijalnog ponašanja adolescenata (Vlah i sur., 2012. u tisku). Skala je detaljnije prikazana u poglavlju mjernih instrumenata, a postavljanje cilja i hipoteze rada se oslanja njene varijable i tri dimenzije: konvencionalnost, samoisticanje i socijabilnost.

Cilj i hipoteza

Cilj je utvrditi razlike u samoprocjenama socijalnog ponašanja adolescenata na procijenjenim različitim razinama poremećaja u ponašanju. Postavlja se hipoteza prema kojoj se adolescenti razlikuju u samoprocjenama ponašanja na različitim razinama poremećaja u ponašanju na način da:

– adolescenti s procijenjenim rizikom za poremećaje u ponašanju i procijenjenim poremećajima u ponašanju procjenjuju svoje ponašanje nekonvencionalnim dok njihovi vršnjaci kod kojih nije procijenjen niti rizik niti poremećaji u ponašanju procjenjuju svoje ponašanje dosegnuto konvencionalnim. Uporište za ovaj dio hipoteze je u uvodnom dijelu rada i odnosi se na istraživačko pitanje koje je postavljeno.

– nema razlika u samoprocjeni socijalnosti na različitim razinama poremećaja u ponašanju. Ovaj dio hipoteze se postavlja uz oslon na pretpostavke koje nisu elaborirane u uvodu ali je temeljem brojnih istraživanja poznato da je vršnjačko prijateljstvo, odnosno socijalnost u adolescentskoj dobi karakteristika ponašanja adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju. Socijalnost je karakteristika i onih adolescenata koji imaju poremećaje u ponašanju na uznapredovalim razinama poremećaja u ponašanju što primjerice svjedoče jake vršnjačke veze u maloljetničkim bandama (Battin, Hill, Abbott, Catalano i Hawkins, 1998.), kao i onih adolescenata koji su na nultoj razini poremećaja u ponašanju (Lacković Grgin, 2006.). Zbog toga se ne očekuju značajne razlike između adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju u odnosu na socijalnost.METODA³

Uzorak sudionika

U istraživanje je sudjelovalo N=1125 učenika (63% muških) iz osam strukovnih škola u gradu Rijeci. Radi se o stratificiranom grupnom uzorku prema kriteriju da je u svakoj školi uključen u istraživanje po jedan razred iz svake generacije. Uzorak sudionika istraživanja su adolescenti u isključivo strukovnim školama jer je aplikativna svrha primjene rezultata navedenog projekta usmjerena na planiranje ciljeva prevencije nasilničkog ponašanja kod adolescenata koje se najčešće pojavljuje kod mladih u strukovnim školama (Bouillet i sur., 2005.). Dob sudionika je u rasponu od 15 do 21 godina (M=16,46 godina; SD = 1,01).

Varijable i mjerni instrumenti

Nezavisna varijabla je Razine poremećaja u ponašanju koja je ispitana putem *Upitnika za razrednike* na način da razrednici procjenjuju sveukupno ponašanje svojih učenika (Vlah, 2010.a, Vlah, 2010.b). Na četverostupanjskoj je ordinalnoj skali procjenjivanja opisan kontinuum povećanja intenziteta, štetnosti, dugotrajnosti i oblika stručne intervencije za ponašanje učenika. Od prosječnog, uobičajenog, tzv. normalnog ponašanja kojim učenik ne odstupa u problematičnosti od prosjeka svoje generacije (nulta razina, ukupno 76,4%), preko ponašanja kojim se odstupa od prosjeka ali te probleme rješava sam nastavničko/razrednički tim (razina rizika, ukupno 19,4%), te ponašanja gdje su poremećaji u ponašanju već evidentirani i učenici trebaju stručni tretman (razina poremećaja u ponašanju, ukupno 3,4%) i konačno do četvrtne razine teških poremećaja u ponašanju koja karakteriziraju teška etiologija

---

³ Istraživanje je dio većeg istraživačkog projekta u kojem su analizirane relacije razina poremećaja u ponašanju, stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i samoprocjena ponašanja adolescenata u strukovnim školama.

i fenomenologija, dugotrajnost i nužnost interdisciplinarnih intervencija (ukupno, 0,8%). Na taj su način učenici bili klasificirani u odnosu na percipirano ponašanje u sredini u kojoj se educiraju i formiraju svoje društvene uloge. Djevojke i petnaestogodišnjaci kao i dio osamnaestogodišnjaka su razmjerno češće procjenjivani na nultoj razini, dok su mladići kao i šesnaestogodišnjaci i sedamnaestogodišnjaci razmjerno češće procjenjivani na razini rizika, razini poremećaja u ponašanju i teških poremećaja u ponašanju. Zbog premalog broja ispitanika na četvrtoj razini, kao i u predhodnim radovima proizašlim iz ovog projekta, razina poremećaja u ponašanju i razina teških poremećaja u ponašanju su spojene u jednu razinu.

Zavisne varijable sačinjavaju 23 čestice u *Skali samoprocjene socijalnog ponašanja* (SSSP) čije su mjerne karakteristike, proces predistraživanja i glavnog istraživanja te faktorska struktura detaljno prikazane u radu Vlah i sur. (2012. u tisku). Radi se o parovima suprotnih pridjeva kojima se procjenjuje sveukupno vlastito ponašanje. Pridjevi su osmišljavani korespondentno teorijama adolescentskog razvoja uz pomoć kojih stručnjaci mogu objasniti i razumjeti razvoj i specifična ponašanja adolescenata. Psihoanalitički pristupi adolescenciji kronološki predhode suvremenim teorijama poput psihosocijalnog i razvojno-kognitivnog pristupa adolescenciji (Rief, 1955., Moser, 2006., Marangunić, 2004., Munley, 1975., Cross, 2001., Havigurst, 1972., Manning, 2002., Piaget, 1953., Selman, 1975., sve prema Vlah i sur., 2012, u tisku).

Vrijednosti samoprocjene ponašanja su izgledale kao na primjeru: „Procjenjujem da je moje sveukupno ponašanje...“ *primjereno 3 2 1 1 2 3 neprimjereno*“. Pri unosu podataka u bazu vrijednosti su rekodirane tako da je procjena na dijelu skale u primjeru „3 neprimjereno“ rekodirana u vrijednost 1, a procjena na dijelu skale „primjereno 3“ rekodirana u vrijednost 6. Ostali odgovori rekodirani su na korespondentan način. Predložena je trofaktorska struktura pri čemu je prvi faktor *konvencionalnost*, dimenzija prilagođenosti očekivanjima odraslih osoba iz bliže okoline ($\alpha=0,898$), drugi je faktor *samoisticanje*, dimenzija u kojoj se odražava egocentričnost u ponašanju srednjih adolescenata ($\alpha=0,819$) i treći je faktor *socijabilnost*, dimenzija uspostavljanja vršnjačkog prijateljstva i prosocijalnosti ($\alpha=0,875$). Promatrana u cjelini SSSP ima također dobru pouzdanost ($\alpha=0,914$).

Promatrano na razini dimenzija dobivenih predhodnom faktorskom analizom, a vezano uz uvodnu raspravu i postavljenu hipotezu istraživanja, u ovom je radu glavna zavisna varijabla konvencionalnost. Dimenzija konvencionalnosti sadrži čestice kojima pojedinac samoprocjenjuje svoje ponašanje koje proizlazi iz vrlo dobre promišljenosti i samokontrole s očekivanjem odobravanja od strane autoriteta (odraslih): *poslušno-neposlušno, smireno-nervozno, umjereno-neumjereno, primjereno-neprijmjereno, odobravano-neodobravano, uredno-neuredno, promišljeno-nepromišljeno*

i pravilno-nepravilno. U objašnjenju ove dimenzije, autori se oslanjaju na psihoanalitičke teorije u zaključivanju da su odgovori ispitanika na toj subskali povezani s dinamikom djelovanja superega. Poznato je da upravo tijekom adolescencije dolazi do najznačajnijeg „sudara“ onoga što adolescent prepoznaje i kreira unutar vlastitog identiteta i onoga što se od njega u okolini očekuje. Dimenzija samoisticanja mjeri samopercepciju impulsivno egocentričnog ponašanja koja proizlaze iz želje da se pojedinac istakne i nametne svojoj socijalnoj okolini: *moćno-nemoćno, energično-bezvoljno, ponosno-poniženo, ciljano-besciljno, ubrzano-usporeno, važno-nevažno, vrijedno-bezvrijedno i priznato-nepriznato*. Prema operacionalizaciji učinjenoj u uvodu, na teorijskoj razini će prihvaćanje dimenzije konvencionalnosti i odbacivanje dimenzije samoisticanja karakterizirati tzv. dosegnutu konvencionalnost. Dimenzija socijalnosti mjeri samoprocjenu onih ponašanja koja su u osnovi uspostavljanja vršnjačkog prijateljstva i prosocijalnosti u adolescenciji: *prijateljsko-neprijateljsko, toplo-hladno, društveno-nedruštveno, prisno-otuđeno, ugodno-neugodno, suosjećajno-nesuosjećajno i podržavano-nepodržavano*.

Prikupljanje i obrada podataka

Podaci su prikupljeni školske 2009./2010. godine u grupama od približno 25-30 učenika, tijekom nastave. Anonimno i dobrovoljno prikupljanje trajalo je jedan školski sat, pri čemu je učenicima bilo potrebno približno 20 minuta za ispunjavanje Skale samoprocjene socijalnog ponašanja. Razrednici su davali procjene u Upitniku za razrednike, dok su učenici procjenjivali svoje ponašanje u Upitniku za učenike. Oba su upitnika imala identičnu šifru, identifikacijski broj na temelju kojega su se kasnije uparivali odgovori. Dok su učenici anonimno ispunjavali svoje upitnike, razrednik je sačinio listu s podudarajućim imenima i šiframa prema kojima je, potom, neovisno procjenjivao razinu poremećaja u ponašanju pojedinog učenika. Identifikacijske liste podudarajućih imena i brojeva-šifara su odmah nakon davanja procjene uništene radi prevencije moguće zlouporabe privatnosti podataka učenika. Anketari su bile dvije studentice pete godine Uiteljskog fakulteta u Rijeci koje su prilikom anketiranja pridržavale Protokola prikupljanja podataka (Vlah, 2010.a). Anketirani su i procjenjivani samo oni učenici koji su se na dan prikupljanja podataka nalazili u školi.

Rezultati i rasprava

Hipoteza je testirana univarijatom i multivarijatom analizom varijance. Multivarijatom analiza varijance je provedena na dva načina. Prvo sa čitavim skupom varijabli Skale samoprocjene ponašanja adolescenata a zatim i s prosječnim vrijednostima triju dimenzija SSSP utvrđenih u predhodnom radu.

Rezultati univarijatomne analize varijance

Promatrane su razlike između nulte, prve i druge/treće razine poremećaja u ponašanju na način da je provedena univarijatomna analiza varijance.

Prema rezultatima u tablici 1, od ukupno 23 varijable utvrđen je statistički značajan odnos u varijanci između promatranih skupina kod tri varijable. To su slijedeće varijable: *moćno-nemoćno*, *primjereno-neprimjereno* i *umjereno-neumjereno*. Značajne relacije su dodatno testirane Scheffeovim testom razlika između svih skupina zasebno. Utvrđeno je da se statistički značajno razlikuju adolescenti na nultoj i adolescenti na prvoj razini i to na u dvije varijable: *moćno-nemoćno* i *primjereno-neprimjereno*. Uvidom u aritmetičke sredine, adolescenti na prvoj razini procjenjuju svoje ponašanje moćnijim i neprimjerenijim od adolescenata na nultoj razini. Jasnije rečeno, adolescenti kod kojih razrednici procjenjuju dobro adaptirano i neodstupajuće ponašanje od očekivanih normi svoje ponašanje smatraju nemoćnim i primjerenim dok adolescenti za čije ponašanje razrednici procjenjuju odstupanja na razini rizika procjenjuju svoje ponašanje moćnim i neprimjerenim.

Rezultati multivarijatomne diskriminativne analize

Temeljne vrijednosti prikazane u tablici 2 upućuju da su analizom latentnog prostora skupa zavisnih varijabli izlučene dvije diskriminacijske funkcije od kojih je prva statistički značajna i nosi 77,1% varijance. Prema vrijednostima kanoničke korelacije razlikovanje između skupina nije veliko. Dakle, latentna je razlika mala ali značajna. Kriterij odabira čestica koje formiraju funkciju jest vrijednost veća od 0,3. Prema standardiziranim koeficijentima korelacije (tablica 1) diskriminacijsku funkciju čine ove samoprocjene ponašanja: *moćno*, *neprimjereno*, *uredno* i *besciljno*. Uvidom u matricu strukture diskriminacijske funkcije vidljivo je da najveći doprinos strukturi funkcije imaju slijedeće samoprocjene ponašanja: *neprimjereno* i *moćno* a ispod samog ruba zadanog kriterija je i samoprocjena ponašanja *neumjereno*. Radi se o funkciji koja označava egocentričnu nekonvencionalnost premda samoprocjena vlastitog ponašanja kao urednog zajedno s ostalim česticama nije interpretabilna. Neprimjerenost i gotovo značajna neumjerenost obilježavaju odmak od normativnog, konvencionalnog ponašanja za koje adolescent može pretpostavljati da se od njega očekuje u okolini. Analizom centroida (tablica 2) vidljivo je da su ado-

Tablica 1: Univarijatna analiza varijance, deskripcija varijabli skale SSS na pojedinim razinama poremećaja u ponašanju i rezultati multivarijatne analize na razinama poremećaja u ponašanju na svim česticama

Varijabla				M			F	M ₀ -M ₁	C	S
	0	1	2/3	0	1	2/3				
Vrijedno – bezvrijedno	5,21	5,07	5,30	,85	1,00	,93	2,70	-	-,32	-,21
Priznato – nepriznato	4,83	4,75	5,02	1,12	1,23	1,05	1,20	-	-,07	-,06
Ubrzano – usporeno	4,54	4,67	4,83	1,17	1,19	1,36	2,05	-	,22	,21
Moćno – nemoćno	4,58	4,85	4,87	1,14	1,12	1,17	6,01**	-,27*	,53	,41
Ciljano – besciljno	4,85	4,74	4,62	1,11	1,19	1,15	1,53	-	-,37	-,18
Energično – bezvoljno	4,89	4,99	5,04	1,19	1,19	1,12	,84	-	,02	,15
Ponosno – poniženo	4,94	5,06	5,11	1,10	1,07	,98	1,44	-	,23	,19
Važno – nevažno	4,73	4,78	4,83	1,20	1,20	1,27	,27	-	,10	,06
Primjereno – neprimjereno	4,90	4,62	4,47	1,17	1,33	1,46	6,75a	,28*	-,52	-,42
Poslušno – neposlušno	4,68	4,50	4,45	1,30	1,48	1,35	2,06	-	-,03	-,24
Smireno – nervozno	4,62	4,42	4,66	1,37	1,53	1,31	1,84	-	-,02	-,12
Umjereno – neumjereno	4,73	4,52	4,62	1,11	1,31	1,03	3,01*	-	-,18	-,29
Odobravano – neodobravano	4,69	4,52	4,49	1,16	1,37	1,37	2,08	-	-,15	-,24
Promišljeno – nepromišljeno	4,62	4,44	4,66	1,23	1,48	1,31	1,93	-	-,23	-,20
Uredno – neuredno	4,75	4,90	4,72	1,24	1,21	1,23	1,45	-	,51	,18
Pravilno – nepravilno	4,76	4,83	4,87	1,14	1,25	,97	,45	-	,25	,12
Suosjećajno – nesuosjećajno	4,91	4,88	4,87	1,27	1,33	1,23	,06	-	,03	-,04
Podržavano – nepodržavano	4,85	4,76	4,72	1,10	1,25	1,23	,75	-	-,23	-,14
Ugodno – neugodno	5,02	5,09	4,87	1,12	1,12	1,23	,82	-	,11	,06
Prijateljsko – neprijateljsko	5,44	5,49	5,40	,97	,86	,95	,29	-	,11	,07
Toplo – hladno	4,97	5,05	4,89	1,21	1,20	1,27	,49	-	,11	,08
Prisno – otuđeno	4,83	4,89	4,74	1,12	1,17	1,28	,35	-	-,02	,05
Društveno – nedruštveno	5,42	5,54	5,28	1,076	,92	1,23	1,68	-	,04	,13

Kazalo: M= aritmetička sredina; SD= standardna devijacija; F= Fisherov test; M₀-M₁=razlika aritmetičkih sredina nulte i prve razine koje su statistički značajne prema Scheffe; *p<,05; **p<,01; 0= adolescenti na nultoj razini (N=817); 1= adolescenti na prvoj razini (N=218); 2/3= adolescenti na spojenoj drugoj i trećoj razini poremećaja u ponašanju (N=47); C= standardizirani koeficijenti korelacije; S= matrica strukture diskriminacijske funkcije

Tablica 2: Temeljne vrijednosti i centriodi diskriminacijske funkcije promatrane na svim česticama s obzirom na razine poremećaja u ponašanju

Vrijednost funkcije	% varijance	Kk	λ_w	χ^2	Ss	Značajnost	0	1	2/3
,063	77,1	,244	,923	88,507	46	,000	-,139	,468	,367
,019	22,9	,136	,982	20,597	22	,546			

Kk – Kanonička korelacija, λ_w – Wilks' lambda, χ^2 – Hi-kvadrat, Ss – Stupnjevi slobode

lescenti na prvoj razini i adolescenti na spojenoj drugoj i trećoj razini u pozitivnom odnosu s tom funkcijom dok su adolescenti na nultoj razini u negativnom odnosu s funkcijom. Odnosno, adolescenti kod kojih razrednici procjenjuju dobro adaptirano i neodstupajuće ponašanje od očekivanih normi svoje ponašanje ne smatraju egocentrično nekonvencionalnim dok adolescenti za čije ponašanje razrednici procjenjuju odstupanja na razini rizika i na razini utvrđenih poremećaja u ponašanju procjenjuju svoje ponašanje egocentrično nekonvencionalnim, pri čemu je to još izraženije kod rizične skupine.

Pogledajmo latentnu analizu razlika među skupinama u prostoru skupa zavisnih varijabli SSSP promatranih kao prosječne vrijednosti triju dimenzija: konvencionalnost, samoisticanje i socijabilnost. Temeljne vrijednosti prikazane u tablici 3 upućuju da su analizom latentnog prostora skupa zavisnih varijabli, promatranih kao prosječne vrijednosti triju dimenzija, izlučene dvije diskriminacijske funkcije od kojih je prva statistički značajna i nosi 77,6% varijance. Prema vrijednostima kanoničke korelacije razlikovanje između skupina nije veliko, još je manje nego u analizi na svim česticama. Prema standardiziranim koeficijentima korelacija (tablica 4) a uzimajući u obzir smjer njihovih predznaka za dobivenu su funkciju najznačajniji doprinos funkciji ima *konvencionalnost pa potom ne-samoisticanje*. Prema rezultatima iz matrice strukture diskriminacijske funkcije vidljivo je da najveći doprinos strukturi funkcije imaju *konvencionalnost i ne-samoisticanje*. Radi se o funkciji koja označava konvencionalnost uz odbacivanje samoisticanja. Prema rezultatima centrioda (tablica 3) može se primjetiti da su adolescenti na prvoj razini i adolescenti na spojenoj drugoj i trećoj razini u negativnom odnosu s tom funkcijom dok su adolescenti na nultoj razini u pozitivnom odnosu s funkcijom. Mora se primjetiti da su adolescenti na nultoj razini u vrlo malenom pozitivnom odnosu prema toj funkciji u promatranom latentnom prostoru. Može se reći da adolescenti kod kojih razrednici procjenjuju dobro adaptirano i neodstupajuće ponašanje od očekivanih normi svoje ponašanje smatraju donekle konvencionalnim uz odbacivanje samoisticanja dok adolescenti za čije ponašanje razrednici procjenjuju odstupanja na razini rizika i na

Tablica 3: Temeljne vrijednosti i centriodi diskriminacijske funkcije promatrane na dimenzijama konvencionalnosti, samoisticanja i socijabilnosti s obzirom na različite razine poremećaja u ponašanju

Vrijednost funkcije	% varijance	Kk	λ_w	χ^2	Ss	Značajnost	0	1	2/3
,011	77,6	,102	,987	15,114	6	,019	,057	-,188	-,167
,003	22,4	,055	,997	3,388	2	,184			

Kk – Kanonička korelacija, λ_w – Wilks' lambda, χ^2 – Hi-kvadrat, Ss – Stupnjevi slobode

Tablica 4: Standardizirani koeficijenti korelacije (C) i matrica strukture diskriminacijske funkcije (S)

Dimenzija samoprocjene ponašanja	C	S
Konvencionalnost	1,29	,57
Samoisticanje	-,74	-,32
Socijabilnost	-,51	-,08

razini utvrđenih poremećaja u ponašanju procjenjuju svoje ponašanje nekonvencionalnim i samoisticujućim. Navedena je nekonvencionalnost uz odbacivanje samoisticanja, kao i u prijašnjoj analizi, izraženija kod rizične skupine nego kod skupine s poremećajima u ponašanju.

Potvrđena je hipoteza istraživanja te je utvrđeno da se adolescenti na pojedinim razinama poremećaja u ponašanju međusobno razlikuju u samoprocjenama svog ponašanja. Nekonvencionalnost uz samoisticanje karakterizira adolescente kod kojih su uočena odstupanja u ponašanju što unutar Kohlbergove teorije upućuje na nezrelost u moralnom razvoju u odnosu na vršnjake kod kojih nisu uočena odstupanja. Kada se promatra koji su rezultati dosljedno na obje razine, i na manifestnoj i na latentnoj razini, doprinijeli utvrđivanju razlika između skupina može se primjetiti da su razlike dosljedno uočene na ove dvije varijable: *moćno-nemoćno te primjerenoneprimjerenno*. Adolescenti za koje se ne procjenjuje rizik ili prisutnost poremećaja u ponašanju svoje ponašanje smatraju primjerenim i nemoćnim. Unutar Kohlbergove teorije moralnog razvoja može se očekivati da će jedan dio adolescenata u periodu srednje adolescencije napredovati s orijentacije prema održavanju autoriteta i reda u društvu na orijentaciju na prihvatanje društvenih ugovora i individualnih prava, a to je proces koji traje možda i godinama. Istovremeno je ova skupina procijenila svoje ponašanje nemoćnim što se može povezati sa dinamikom procesa prelaska

na postkonvencionalnu razvojnu razinu, odnosno orijentaciju na prihvaćanje društvenih ugovora i individualnih prava. Ovdje se samo može implicirati o tome da im je možda u praksi teško ostvariv taj prelazak na višu razinu moralnog razvoja radi podređene uloge u strukturi hijerarhije moći u društvenim grupama gdje žive. Naime još su uvijek ovisni u svojim obiteljima i školskim institucijama o autoritetima kojima moraju udovoljavati što je možda uzrok unutarnjeg konflikta sa potrebom ostvarivanja društvenih prava. Ipak, može se potvrditi nalaz prijašnjih istraživanja da konvencionalnost ima protektivnu ulogu (Paulhus i John, 1998.; Donellan i sur., 2007.) na kontinuumu nepovoljnog razvoja.

Rezultat prema kojemu je nekonvencionalnost zastupljena kod rizičnih i problematičnih skupina potvrđuju dosadašnja istraživanja (Morojele i Brook, 2001.; Brook i Pahl, 2005.; Fallu i sur., 2010.). Osim potvrde jednog segmenta Kohlbergove teorije potrebna je šira implikacija rezultata. Ovdje su potrebna dodatna objašnjenja koja objašnjavaju uvijete nastanka i razvoja poremećaja u ponašanju što nije cilj rada. Ipak, nekonvencionalnost u moralnom ponašanju može upućivati na to da adolescenti koji su u riziku ili već imaju poremećaje u ponašanju još nisu dosegli niti razinu konvencionalnosti u odnosu na svoje vršnjake kod kojih nema uočenih problema ni na kojoj razini. No, opravdano bi se ovdje postavilo pitanje: je li argument prema kojemu je samoprocjena ponašanja „nemoćno“ kod većine adolescenata posljedica neuspjeha pokušaja prelaska na postkonvencionalnu razinu opravdan za korespondentno objašnjenje o samoprocjeni ponašanja „moćno“ kod adolescenata problematičnog ponašanja kao posljedica uspjeha pokušaja prelaska na postkonvencionalnu razinu? Čini se da nije. Prije bi se moglo govoriti o egoističnoj subjektivnosti koja je prisutna u sustavu koncepta Shweder i sur. (1987.). U taj se koncept uklapa objašnjenje zašto će oni adolescenti za koje razrednici smatraju da su rizični svoje ponašanje smatrati moćnim. Rizični adolescenti nisu u organiziranom sustavu stručne pomoći. Vjerojatno je kod njih prisutan osjećaj moći koji proizlazi iz zadovoljavanja potreba na razini egoistične subjektivnosti dok istovremeno sustav nema mehanizme za korekciju neprihvatljivosti ponašanja koju adolescenti i sami percipiraju. To potkrepljuje i zaključak koji je ponudila Franc (1996.) kada je sugerirala da odnos moralnog rezoniranja s prosocijalnim ponašanjem treba sagledavati u kontekstu procjenjivanja tog ponašanja.

Ovom je interpretacijom ponuđena teza za buduća istraživanja. U budućim bi istraživanjima trebalo na kvalitativnoj razini provesti analizu samog sustava i analizu interakcija svih sudionika u ekološkom sustavu škole da bi se bolje razumjelo da li je i ako jest, zašto je i koliko samoprocjena ponašanja kod adolescenata pod utjecajem njihove percepcije spremnosti sustava da korigira kršenja normi i vrijednosti društveno poželjnog ponašanja.

Zaključak

Sukladno cilju utvrđeno je da se adolescenti na različitim razinama poremećaja u ponašanju međusobno razlikuju u samoprocjeni svog ponašanja. Adolescenti čije ponašanje razrednici procjenjuju dobro adaptiranim svoje ponašanje smatraju primjerenim ali i nemoćnim, odnosno na razini promatranih dimenzija uglavnom dosegnuto konvencionalnim. Istovremeno, oni adolescenti čije je ponašanje procijenjeno u sferi kršenja društvenih normi i nepoželjnosti svoje ponašanje procjenjuju neprimjerenim, moćnim, odnosno nekonvencionalnim. Rezultati daju doprinos konvencionalnosti kao protektivnom čimbeniku unutar Kohlbergove teorije moralnog razvoja. Sugeriraju se buduća istraživanja međusobnih interakcija unutar ekološkog sustava u kojem se procjenjuje i intervenira radi prevencije poremećaja u ponašanju.

Literatura

- Aidman, E. V. (1999). Measuring individual difference in implicit self-concept: initial validation of the self-apperception test. *Personality & Individual Differences*, 27, 2, 211-228.
- Ajduković, M. (1988.). Samoiskaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih u nas. *Penološke teme*, 1-2, 15-37.
- Ajduković, M., Sladović Franz, B. (2003.). Samoprocjene ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 6, 74, 1031-1054.
- Battin, S. R., Hill, K. G., Abbott, R. D. Catalano, R. F., Hawkins, J. D. (1998.). The contribution of gang membership to delinquency beyond delinquent friends. *Criminology*, 36, 1, 3-115.
- Bašić, J., Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2004.). Prijedlog pristupa rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju djece i mladih, U: Bašić, J. i sur. (ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 147-155.
- Bouillet, D., Uzelac, S., Kapac, V. (2005.). Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak*, 146, 2, 170-183.
- Brook, J. S., Pahl, K. (2005.). The Protective Role of Ethnic and Racial Identity and a Aspects of an Africentric Orientation Against Drug Use Among African American Young Adults. *The Journal of Genetic Psychology*, 166, 3, 329-345.
- Davidson, G. C., Neale, J. M. (2002.). Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja. Jastrebarsko: Naklada Slap, 491-523.
- Donellan, M. B., Conger, R. D., Burzette, R. G. (2007.). Personallity Development From Late Adolescence to Young Adulthood: Differential Stability, Normative Maturity, and Evidence for Maturity-Stability Hypotesis. *Journal of Personality*, 75, 2, 237-263.
- Donovan, J. E, Jessor, R., Costa, F. M. (1991.). Adolescent health behavior and conventionality – unconventionality: an extension of problem-behavior theory. *Health Psychology*, 10, 1, 52-61.
- Fallu, J. S., Janoszs, M., Briere, F. N., Deschneaux, A., Vitaro, F., Tremblay, R. E. (2010.). Preventing disruptive boys from becoming heavy substance users during adolescence:

- A longitudinal study of familial and peer-related protective factors. *Addictive Behaviors*, 35, 1074-1082.
- Franc, R. (1996.). Self-monitoring as a moderator of attitude-behaviour relationships, U: Mervielde, I. (ur.), Gent, Belgija: 8th European Conference on Personality – Abstracts / – Gent : Academia Press, th European Conference on Personality, (dan pregleda mrežne stranice: 22.3.2012.) <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?rad=24836&table=zbornik&print=true>
- Klaić, B. (1989.). Rječnih stranih riječi. Zagreb: Nakladni zavod.
- Kohlberg, L. (1972.). A cognitive-developmental approach to moral education. *The Humanist*, Nov-Dec., 13-16.
- Kohlberg, L. (1973.). Continuities in childhood and adult moral development revisited. U: P.B. Baltes & K.W. Schaie (ur.), *Life-span developmental psychology*. New York: Academic Press.
- Kohlberg, L. (1986.). *The psychology of moral development*. New York: Harper & Row. Creskill, Hampton Press.
- Koller-Trbović, N. (2004.). Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J. i sur. (ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 83-97.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud Borić, I. (2011.). Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade republike Hrvatske i Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Lacković-Grgin, K. (2006.). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lebedina-Manzoni, M. (2007.). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Levy, K. S. C. (1997.). The contribution of self-concept in the etiology of adolescent delinquency. *Adolescence*, 32, 127, 671-687.
- Levy, K. S. C. (2001.). The relationship between adolescent attitudes towards authority, self-concept and delinquency. *Adolescence*, 36, 142, 333-347.
- Morojele, N. K., Brook, J. S. (2001.). Adolescents Precursors of Intensity of Marijuana and Other Illicit Drug Use Among Adult Initiators. *Journal of Genetic Psychology*, 162,4,430-450.
- Paulhus, D. L., John, O. P. (1998.). Egoistic and Moralistic Biases in Self-Perceptions: The Interplay of Self-Deceptive Styles With Basic Traits and Motives. *Journal of Personality*, 66, 66, 1025-1060.
- Paunonen, S. V., O'Neil, T. A. (2010.). Self Reports, Peer-Ratings and Construct Validity. *European Journal of Personality*, 24, 189-206.
- Pregrad, J., Bouillet, D., Mikulić, M., Pejnović, S., Šterk, T., Tomić Latinac, M. (2007.). Priručnik „Stop nasilju među djecom“. Zagreb: UNICEF.
- Ručević, S., Ajduković, M., Šincek, D. (2009.). Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). *Kriminologija i socijalna integracija*, 17, 1, 1-96.
- Schweder, R. A., Mahapatra, M., Miller, J. G. (1987.). *Culture and Moral Development*. U: Kagan (ur.), *Emergence of Morality of Young Children*. Chicago: Chicago University Press.

- Spinath, B., Spinath, F. M., Reimann, R. i Angleitner, A. (2003.). Implicit theories about personality and intelligence and their relationship to actual personality and intelligence. *Personality & Individual Differences*, 35,4, 939-951.
- Vlah, N. (2010.a). Stavovi o obrascima poželjnog ponašanja u socijalnim sukobima i razine poremećaja u ponašanju adolescenata, neobjavljena disertacija, Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Vlah, N. (2010.b). Procjena učenika strukovnih škola na razinama poremećaja u ponašanju Primorsko-goranske regije. U: Ferić Šlehan i sur. (ur.) 3. hrvatski kongres socijalnih pedagoga s međunarodnim sudjelovanjem „10 + Snage socijalne pedagogije“. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatska udruga socijalnih pedagoga (dan pregleda mrežne stranice 6.2.2012.), <http://www.husp.hr/index.php?/cro/Strucni-skupovi/3.-Kongres-socijalnih-pedagoga-s-medunarodnim-sudjelovanjem>
- Vlah, N., Lončarić, D., Tatalović-Vorkapić, S. (2012.). Skala samoprocjene ponašanja adolescenata, Međunarodni znanstveni skup „Istraživanja u edukacijsko-rehabilitacijskim znanostima“ 27.-29. 9. 2012., Zagreb (rad je prihvaćen kao usmeno izlaganje, u tisku)
- Ziegler, A., Stoeger, H. (2010.). Research on a modified framework of implicit personality theories. *Learning & Individual Differences*, 20,4, 318-326.
- Živčić-Bećirević, I., Smojver-Ažić, S. (2002.). Internalizirani i eksternalizirani problemi i adaptivno funkcioniranje srednjoškolaca, samoprocjene na Achenbachovoj skali. Plitivčka jezera: Psihologija i psiholozi u prevladavanju krize, 10. godišnja konferencija HPD.

Self-assesment of adolescents on the levels of different behavioral disorders

Summary

The aim was to find out adolescent's social behavior self-assesment differences between assesed levels of different behavioral disorders. The theoretical basis for behavior self-assessment understanding are degrees of adolescence morality characteristics observed in terms of Kohlberg theory of moral development.

Stratified group sample is made by adolescents from eight vocational schools in Rijeka (N = 1125, 63% male, M = 16.46 years, SD = 1.01). They filled *Scale of self-assessment of social behavior of adolescents* (Vlah and all.,2012. in press) in their classes. The scale contains 23 pairs of adjectives for self-assesment of social behavior by semantic differential wich forms three subscales: Conventuality, Self-promotion and Sociability. Form Tutors assesed adolescent's overall behavior by Form Tutors Questionnaire (Vlah, 2010a.) and classified adolescents on the continuum of levels of different behavioral disorders.

The results support the Kohlberg theory of moral development in adolescence. Adolescents who are assesed a) in the risk group, b) in the group of developed behavioral disorders and c) in the group of of savage behavioral disorders, self-assesed their behavior as non-conventional. Previous studies which confirm conventuality may be a protective factor are supported.

Key words: adolescents, Kohlberg theory of moral development, conventuality, behavioral disorders, behavior self-assesment